

Het Oostblok en de internationale economische orde

PROF. DR. W. BRAND*

De landen van het Oostblok nemen in het internationale economische stelsel een tamelijk geïsoleerde positie in. De internationale handel met landen buiten het eigen blok is betrekkelijk gering en de omvang van de hulpverlening aan derde-wereldlanden is zelfs miniem te noemen. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de internationale economische betrekkingen van het Oostblok en van ontwikkelingen die zich daarin voordoen. De auteur is van mening dat er perspectieven zijn voor een grotere betrokkenheid van het Oostblok bij de internationale economie.

Internationale hulpverlening

Het Oostblok distantieert zich opvallend van internationale hulpverlening. Het meent volgens de officiële woordvoerders, dat de armoede van de ontwikkelingslanden is veroorzaakt door het kolonialisme of imperialisme, waaronder vele van deze landen eeuwenlang gebukt zijn gegaan. Aangezien het Oostblok zich aan deze ondeugd niet heeft bezondigd, heeft het eveneens geen verantwoordelijkheid voor verbetering van de positie van deze landen. Dat het Oostblok niettemin paraisseert in elk overzicht van hulpverlening aan ontwikkelingslanden, komt omdat het leningen verschaft op een wijze, die wij exportkredieten noemen. Voor de verstrekte lening worden b.v. kapitaalgoederen gekocht, die meestal met rente worden terugbetaald in de vorm van grondstoffen of andere artikelen van het ontvangende land. In tabel 1 wordt een schatting gegeven van de omvang van de hulp, die het Oostblok in het begin der jaren zeventig, en in 1977 en 1978 aan de ontwikkelingslanden verschaftte.

Tabel 1. Geschatte netto hulp van het Oostblok aan de ontwikkelingslanden in mln. dollars

	Gem. 1970-1972	In procenten van het BNP	1977	In procenten van het BNP	1978	In procenten van het BNP
Sovjetunie	620	0,09	260	0,03	315	0,03
Rest Oost-Europa	165	0,07	205	0,05	355	0,09
Totaal	785	0,09	465	0,04	670	0,05

Bron: OESO, *Development co-operation*, 1978 Review, Parijs, november 1978, blz. 154 en idem, 1979 Review, Parijs, november 1979, blz. 86.

Uit deze cijfers blijkt, dat de netto hulp (leveranties minus terugbetalingen) in absolute zin zowel als in procenten van het bruto nationaal produkt van het Oostblok (\$ 1.363 mrd. in 1978) 1) is teruggelopen. Het aandeel van de Sovjetunie in de netto hulp van het Oostblok bedraagt door de band zo'n 60 à 70% van het totaal, maar in 1978 is het aandeel van de zes andere Oostbloklanden tot meer dan 50% gestegen. De verklaring hiervoor schijnt te zijn, dat deze landen de aanvoer van additionele grondstoffen (o.a. aardolie) die zij in het verleden van de Sovjetunie betrokken, proberen zeker te stellen. De hulp is vrijwel steeds van bilaterale aard; de bijdragen van het Oostblok aan multilaterale programma's (zoals UNDP en UNICEF)

zijn uiterst gering, terwijl de fondsen vrijwel geheel in niet-inwisselbare nationale valuta's ter beschikking worden gesteld.

De verleende hulp 2) is sinds 1954, toen de hulpprogramma's zijn gestart, geconcentreerd geweest op ontwikkelingslanden, die op ideologische gronden nauwe banden met het Oostblok onderhouden. Hiertoe behoren Cuba, Vietnam, Afghanistan, Ethiopië, Syrië en Irak, maar daarnaast zijn ook omvangrijke kredieten verstrekt aan Algerije, Argentinië en Brazilië en in een recent verleden aan Egypte en India.

Giften komen in de hulpprogramma's van het Oostblok praktisch niet voor, omdat deze volgens sommige officiële zegslieden een vorm van liefdadigheid inhouden die niet past tussen soevereine en gelijkwaardige staten. Maar er schijnt toch wel een uitzondering te zijn gemaakt voor Cuba en Vietnam. Daarentegen is voor landen als Egypte, India en Noord-Korea, die flink in het krijt stonden, geweigerd de schuldenlast te verlichten door de aflossingstermijnen over een langere periode uit te strekken.

De omvang en aard van de door het Oostblok verstrekte hulp staan vanuit de ontwikkelingslanden bloot aan kritiek, zoals b.v. weer is gebleken op de recente UNCTAD-conferentie (mei/juni 1979). Tot nu toe heeft het Oostblok zich niet laten vermurwen door het argument, dat het met een bruto nationaal produkt (BNP) van gemiddeld ruim \$ 3.000 per hoofd in feite tot het rijke Noorden moeten worden gerekend.

Internationale handel

Op basis van de ervaring van de Sovjetunie is wel gesteld, dat de buitenlandse handel in centraal geleide economieën in beginsel tot een „tolerable minimum” (J. Viner) wordt gereduceerd. Centrale planning betekent immers vooral de mobilisatie van binnenlandse produktiekrachten ter verwezenlijking van gestelde doeleinden. Internationale handel zou het planningsproces alleen maar compliceren, aangezien men

*De auteur is hoogleraar Ontwikkelingseconomie aan de Rijksuniversiteit Leiden.

1) Verkregen door optelling van gegevens uit *World Bank atlas*, 1979.

2) Zie eveneens U.S.A. Central Intelligence Agency, *Communist aid to the less developed countries of the free world*, 1976, augustus 1977 en idem, 1977, november 1978.

op het gedrag van handelspartners minder greep zou bezitten dan op binnenlandse factoren die onder de plandiscipline vallen.

Deze strategie, die mede mogelijk werd gemaakt door de omvangrijke natuurlijke hulpbronnen waarover de Sovjetunie beschikt, moest echter worden herzien toen de andere Oosteuropese landen in het communistische blok moesten worden geïntegreerd, aangezien in deze landen de beschikbaarheid van hulpbronnen onvoldoende was voor een autonome ontwikkeling. In de jaren vijftig (tot de ruzie in 1960) kwam daar nog de inpassing van China in de communistische wereld bij. Bovendien was voor bepaalde kapitaalgoederen en voor voedsel (i.h.b. Amerikaanse leveranties ter dekking van graantekorten) voortdurend een zekere afhankelijkheid van de westerse industrielanden te bespeuren. Daarnaast trachtte men ook de relaties met ontwikkelingslanden, waarvan men bepaalde grondstoffen wenste (b.v. rubber uit Maleisië) of die men uit het westerse systeem wilde losweken, te cultiveren.

Hoewel de ideologische dimensie van dit economisch-politiek beleid niet werd verhuuld, heeft men tegelijkertijd geprobeerd de zich uitbreidende handel van het Oostblok met de rest van de wereld te rationaliseren met argumenten, die ook de westerse econoom bekend in de oren klinken. De voordelen van specialisatie of internationale arbeidsverdeling worden benadrukt. Daarnaast wordt gesteld, dat buitenlandse ruil gunstiger is, naarmate de „sociaal benodigde (binnenlandse) arbeid” die in exportgoederen is geïncorporeerd, lager is dan die van te importeren goederen 3), een gedachtengang die overigens nog geen inzicht in het begrip comparatieve kosten toont. Er zijn echter nogal wat institutionele moeilijkheden verbonden aan de toepassing van dit beginsel als grondslag voor de internationale handel. Binnen het Oostblok heeft elk land zijn eigen nationale plannen en zijn eigen prijssysteem met min of meer willekeurige wisselkoersen die in elk geval niet de koopkrachtpariteiten tussen de diverse valuta's weerspiegelen. De prijzen, waartegen goederen worden geruild binnen het Oostblok en met de rest van de wereld, worden echter — uiteraard — ontleend aan de wereldmarkt. Vooral bij fabrikaten levert dit moeilijkheden op in verband met kwaliteitsverschillen.

Enige cijfers van de buitenlandse handel 4) kunnen een inzicht verschaffen in de recente ontwikkeling van import en export (zie tabel 2).

Tabel 2. Export en import van de Oostbloklanden naar waarde en naar bestemming in 1965 en 1977

	Jaar	Waarde in mrd. \$	Aandeel in procenten van het totaal		
			westerse industrielanden	ontwikkelingslanden	Oostblok a)
Export	1965	20	20	14	62
	1977	100	25	17	53
Import	1965	20	22	12	62
	1977	100	32,5	13	53

a) Bij optelling van de percentages komt men niet tot 100; de rest heeft waarschijnlijk betrekking op handel met andere communistische landen.
Bron: UNCTAD V. *Statistical review of trade among countries having different economic and social systems*, document TD/243/Suppl. I, Manila, mei 1979.

Uit deze en andere UNCTAD-gegevens is af te leiden, dat de internationale handel van de Oostbloklanden even sterk is gestegen als de totale wereldhandel en dat hun aandeel in de wereldexport ca. 8 à 9% is gebleven. Terwijl aanvankelijk (in de periode 1950-1970) het aandeel van de handel met de rest van de wereld sterk daalde (en de onderlinge handel relatief toenam), is voor de jaren 1965-1977 duidelijk te zien, dat vooral de handel met de westerse industrielanden en de ontwikkelingslanden relatief sterker is gestegen dan de onderlinge ruil. De afzonderlijke landen binnen het Oostblok vertonen uiteraard een gediversifieerd

beeld. Hoewel de export van het Oostblok slechts ca. 9% vormde van het bruto nationaal produkt, was dit percentage voor de Sovjetunie (dat voor ongeveer 70% van het totale BNP en ca. 50% van de totale export verantwoordelijk was) 5,6 en varieerde het voor de andere landen van 11 (voor Polen) tot 27 (voor Bulgarije). Ook de relaties met de westerse industrielanden lopen nogal sterk uiteen. Terwijl de Sovjetunie in 1977 27% van zijn totale export naar het Westen dirigeerde, was dit percentage voor Polen 32 en voor Bulgarije slechts 10. De ruil met de ontwikkelingslanden loopt eveneens sterk uiteen. De Sovjetunie zendt 24% van zijn export naar ontwikkelingslanden, terwijl Oost-Duitsland maar 7% van zijn export aan deze landen levert. Bij de import uit ontwikkelingslanden springt de Sovjetunie er met 19% van zijn totale import uit, terwijl bij de andere landen dit percentage varieert van 8 tot 12 (Roemenië is een uitzondering met 17%). Van de westerse industrielanden worden van de EG in hoofdzaak fabrikaten (75%) en van de VS voedsel gekocht, terwijl men in ruil voornamelijk (voor ca. 70%) grondstoffen verkoopt. Bij de handel met de ontwikkelingslanden (het gaat om zo'n 20-25 landen met een wisselende samenstelling, waarvan slechts een handvol meer dan 15% van zijn export naar het Oostblok dirigeert) worden hoofdzakelijk fabrikaten (66%) geleverd, terwijl aan de importzijde grondstoffen (73%) overheersen.

Uit tabel 2 bleek reeds duidelijk, dat de handel met de ontwikkelingslanden een exportoverschot vertoont (ten dele ook als gevolg van de hulpverlening), waardoor buitenlandse deviezen worden verdiend, terwijl bij de handel met de westerse industrielanden de import de export overtreft, hetgeen door relatief grote kredieten (die naar schatting thans zijn opgelopen tot netto \$ 53 mrd.) mogelijk is gemaakt. Vooral deze laatste aberratie zint het Oostblok niet (zie verder) en is niet in overeenstemming met de heersende filosofie.

Deze filosofie houdt in, dat bij elke handelsrelatie naar evenwicht wordt gestreefd. Het Oostblok brengt dit in verband met de gecentraliseerde economische planning waarbij van meet af aan dient te worden afgesproken welke goederen zullen worden uitgewisseld 5). Tegenover een verhoogde import dient een additionele export te staan en uitgebreide bilaterale onderhandelingen (plus de instelling van commissies om bepaalde leveranties in detail te bespreken) zijn nodig om een voor beide partijen bevredigend resultaat te bereiken. Er zitten aan dergelijke ruiltransacties nogal wat haken en ogen, zoals te gebruiken wisselkoersen, prijzen en leveringstijd voor de ontvangen kapitaalgoederen en te leveren grondstoffen, en eventuele rentebetaling op „swings” of kredieten als er geen evenwicht is tussen de wederzijdse transacties. Door het Oostblok wordt het voordeel van dit stelsel, dat de economische relaties een stabiel karakter dragen, benadrukt, maar de feiten geven geen bevestiging van de superioriteit van de centraal geplande economie in dit opzicht 6).

De UNCTAD 7) heeft zich veel moeite getroost om de

3) De recente positieve houding t.o.v. internationale handel is aan de hand van Russische bronnen geschetst door E. K. Valkenier, *The USSR, the third world and the global economy*, *Problems of Communism*, juli/augustus 1979, blz. 17-33.

4) Zie over dit onderwerp ook F. Pindak, *Handel en financiële betrekkingen tussen Oost en West*, *ESB*, 14 juni 1978, blz. 598-602.

5) Zie o.a. UNCTAD, *Multilateralization of payments in trade between countries of Eastern Europe and developing countries*, document TD/B/703, New York, 1978 en UNCTAD, *Trade relations among countries having different economic and social systems*, document TD/243, Manila, mei 1979.

6) Zie o.a. de van jaar tot jaar wisselende data omtrent India's export naar en import uit de Sovjetunie bij L.M. van der Mey en P. van Rossum, *India's „echte” niet-gebondenheid*, *Internationale Spectator*, september 1979, blz. 581.

7) Men vindt deze visie reeds in het rapport van de eerste secretaris-generaal van UNCTAD, R. Prebisch, *Towards a new trade policy for development*, document E/Conf. 46/3, 12 februari 1964.

handelsbetrekkingen tussen het Oostblok en de ontwikkelingslanden te bevorderen mede vanwege de in vergelijking met het Westen hoge economische-groecijfers. Zij kan daarbij echter maar op geringe resultaten bogen. Het is nog steeds zo, dat in de laatste decennia van de export der ontwikkelingslanden slechts ca. 4 à 5% op het communistische blok is gericht, terwijl 72 à 75% naar de westerse industrielanden gaat en 20 à 23% onderling wordt verhandeld.

Het lijkt twijfelachtig of de mogelijkheid die voor de ontwikkelingslanden is geopend om de betaling van de export ten dele in beperkt inwisselbare valuta's te ontvangen, zodat zij b.v. voor grondstoffen die zijn geleverd aan de Sovjetunie goederen uit Hongarije kunnen kopen, veel zal opleveren. De Internationale Bank voor Economische Samenwerking, die is gesticht door de Raad voor Wederzijdse Economische Bijstand (COMECON) houdt zich sinds 1976 met dergelijke transacties bezig. Uit het feit dat UNCTAD-gegevens 8) uitwijzen, dat in 1965 77% van de handel tussen het Oostblok en de ontwikkelingslanden plaatsvond via „clearing agreements”, terwijl in 1975 dit percentage was gedaald tot 57 (hetgeen impliceert dat in 1975 43% van de handel in vrij inwisselbare valuta's geschiedde), kan worden afgeleid dat vele ontwikkelingslanden de voorkeur geven aan het westerse systeem, waarbij zij hun exportopbrengst kunnen gebruiken voor de aankopen die zij prefereren.

Het staat wel vast dat, althans voorlopig, de z.g. centrale planning vrij stringente grenzen zal opleggen aan de stijging van de import uit ontwikkelingslanden 9). Hierbij moet wel worden bedacht, dat deze export voor de ontwikkelingslanden meestal een additioneel element vormt, aangezien veelal geen alternatieve afzet voor de betreffende goederen bestaat en aldus in elk geval de importcapaciteit wordt vergroot.

Bij het sluiten van bilaterale overeenkomsten met andere handelspartners insisteert het Oostblok, dat het als meestbegunstigde natie zal worden beschouwd, d.w.z. dat aan zijn export op de markt van de tegenpartij geen andere belemmeringen in de weg zullen worden gelegd dan aan derden, die lid zijn van het GATT. Ik acht dit een overtrokken eis, omdat men in ruil voor een gedeeltelijke ontsluiting van de eigen markt de volledige openstelling vraagt van de markt der handelspartner, behoudens protectie die ook t.o.v. anderen geldt. In de praktijk valt het echter met deze eis wel mee, aangezien het Oostblok binnen de beperkingen van het systeem normaal geen overschotten kent, terwijl bovendien de meeste fabrikaten van het Oostblok qua prijs en kwaliteit en andere eigenschappen (verpakking, levertijd en „after-sale services”, inclusief onderhoud en voorraad van onderdelen) niet met die van westerse concurrenten kunnen wedijveren.

Een nieuwe ontwikkeling die zich voordoet in de betrekkingen met de westerse industrielanden is het oplopen van de handelstekorten. Om deze ontwikkeling te doorzien, lijkt het relevant de handel van het Oostblok met de belangrijkste (groepen) industrielanden nader onder de loep te nemen. In tabel 3 zijn de gegevens, zoals verkregen uit publikaties van de Verenigde Naties, zodanig gegroepeerd dat zij een inzicht verschaffen in de handelstekorten van het Oostblok, die vooral in de jaren 1973-1978 een grote omvang hebben aangenomen. De cijfers zijn gecumuleerd en hebben steeds betrekking op drie jaren.

Het handelstekort van het Oostblok over de periode 1970-1979 beliep in totaal \$ 28,7 mrd., welk bedrag werd gefinancierd met behulp van handelsoverschotten met de ontwikkelingslanden, goudverkoppen van de Sovjetunie en de reeds genoemde kredieten van het westerse bedrijfsleven. Het afnemende tekort in 1979 laat zien, dat door het Oostblok beperking van de import is nagestreefd, vooral in de handel met de EG.

Het lijkt duidelijk, dat een groot deel van de leningen die door het Westen zijn verschaft (geschat op \$ 74,8 mrd. per midden 1979, waarvan dan gewoonlijk \$ 18 mrd. wordt afgetrokken voor o.a. de deposito's van het Oostblok bij westerse banken) 10), is gebruikt voor versterking van de externe positie (reserves!) hetgeen niet of nog niet wordt gereflecteerd in de buitenlandse handel. Afgezien vande forse rentebetalingen op de buitenlandse schuld, neemt ik aan, dat er geen tekorten waren op de dienstenbalans, gezien het pogen van het Oostblok om de export en import in hoofdzaak met eigen vervoermiddelen te doen plaatsvinden. De buitenlandse schuld van \$ 74,8 mrd. lijkt overigens niet buitensporig hoog in verhouding tot de potentiële export of in verhouding tot de groei van het BNP, hoewel sommige Oostbloklanden (zoals Polen met een schuld van \$ 17 mrd. en Bulgarije met een schuld van \$ 3,5 mrd.) voorlopig de grenzen van hun kredietwaardigheid schijnen te hebben bereikt.

Hoe dit ook zij, de handelstekorten met de westerse industrielanden zinnen het Oostblok niet en het tracht derhalve meer fabrikaten in het exportpakket op te nemen. Men dient begrip op te brengen voor de grief van deze landen om ondanks de snel groeiende industrie t.o.v. het Westen voornamelijk de rol van grondstoffenleverancier opgedrongen te krijgen. Westerse bedrijven en banken haken in hun drift om hun activiteiten uit te breiden op deze grief in, omdat, zoals Lenin al wist, de voorlaatste kapitalist nog bereid is om het touw te leveren om de laatste kapitalist op te hangen. Deze bewoordingen zijn mede ingegeven door de concurrentie tussen westerse industrielanden t.a.v. rente en aflossingstermijnen bij de kredietverlening aan het Oostblok, ondanks de formele afspraken die binnen de OESO zijn gemaakt omtrent de voorwaarden op deze punten.

Men streeft er thans naar westerse bedrijven, die aan het Oostblok kapitaalgoederen of complete fabrieken (ook licenties, „sub-contracting” en „joint ventures” vallen eronder) wensen te verkopen, te bewegen in ruil daarvoor fabrikaten te accepteren, die dan op westerse markten moeten worden afgezet. De voorkeur gaat hierbij uit naar samenwerking met transnationale ondernemingen, omdat deze over een combinatie van technologie, kapitaal en kennis beschikken om levensvatbare bedrijven op te zetten en bovendien een zodanige geïntegreerde organisatie bezitten, dat zij in ruil ontvangen goederen in hun wereldwijde verkoopapparaat kunnen absorberen 11). Het aantal van dit soort transacties, die, zoals gezegd een scala van activiteiten omvatten, is tussen 1973 en 1976 gestegen van 600 tot 1.800. Naar schatting zou in 1976 als gevolg van deze zogeheten „industriële samenwerking” ca. 3 à 4% van de handel van de westerse industrielanden met het Oostblok, en zelfs 10 à 15% van de handel in fabrikaten, op

Tabel 3. Handelsoverschotten (+) c.q. -tekorten (-) van (groepen) westerse industrielanden met het Oostblok, 1970-1979 in mln. \$

	1970-1972	1973-1975	1976-1978	1979 (9 maanden)
EG	+ 50	+ 7.130	+ 3.480	- 680
Verenigde Staten	+ 790	+ 3.885	+ 6.430	+ 2.550
Japan	- 150	+ 380	+ 3.980	+ 850
Totaal	+ 690	+ 11.395	+ 13.890	+ 2.720

8) Zie UNCTAD, t.a.p., 1978, tabel I, blz. 15.

9) Zie b.v. het artikel van J. Patestka en J. Kulig, The socialist countries of Eastern Europe and the New International Economic Order, *Trade and Development*, voorjaar 1979, no. 1, blz. 67-81.

10) *Neue Zürcher Zeitung*, Die Verschuldung der Comecon-Staaten, 26 november 1979. Eind 1970 was de buitenlandse schuld van het Oostblok aan het Westen slechts \$ 10 mrd.

11) Deze en volgende bijzonderheden zijn ontleend aan Verenigde Naties, *Transnational corporations in world development: a re-examination*, document E/C, 10/38, 20 maart 1978, Note on east-west industrial co-operation, blz. 193-201.

deze wijze plaatsvinden. De verwachting was dat deze percentages belangrijk zouden stijgen. Terzijde kan worden opgemerkt, dat in november 1977 het Oostblok ca. 312 dochtermaatschappijen (met een geschat kapitaal van \$ 603 mln.) in westerse industrielanden had opgezet, in hoofdzaak in sectoren als marketing, assemblage en industrie, hoewel het grootste deel van het kapitaal was geïnvesteerd in de financiële sector (banken) en in bedrijven (hotels, restaurants, luchtvaart, reisbureaus), die op toerisme naar het Oostblok lijken te zijn gericht (12). Een aantal van deze bedrijven kan zonder veel fantasie als transnationale onderneming worden beschouwd en is blijkbaar door het winstmotief geïnspireerd of dient althans om de buitenlandse-deviezenpot te spekken. De compensatie- of samenwerkingstransacties (ook wel „buyback“-regelingen genoemd), die op industrieel terrein met grote westerse ondernemingen worden gezocht en tot stand gebracht, lijken in tegenspraak met de gebruikelijke fiolen, die over transnationale ondernemingen (gedoodverfd als „the materialist base of neo-colonialism“) worden uitgestort in een „evaluatie“ van de wereldhandel en de economische situatie, die door het Oostblok (inclusief Cuba en Vietnam) is gepresenteerd op de UNCTAD-conferentie in Manila (13). Maar consistentie is, zoals bekend, niet een deugd die men met de beleden ideologie moet verbinden.

Het is uiteraard niet zeker dat de positieve kostenbatenanalyses, die westerse bedrijven hanteren bij hun betrekkingen met het Oostblok, ook voor de westerse landen zouden opgaan. Bij de huidige economische stagnatie komt als gevolg van de additionele concurrentie van het Oostblok, wellicht in nog meer bedrijfstakken de afzet op de tocht te staan, terwijl de markt voor sommige ontwikkelingslanden, die sinds kort exporteurs van fabrikaten zijn geworden, eveneens zal worden beperkt. De regeringen in onze landen dienen derhalve inzicht en medezeggenschap te krijgen in de handelscontracten, die met het Oostblok worden gesmeed. De obstakels daarvan erkennend, meen ik toch, dat het Westen op middellange en lange termijn een zodanige herstructurering van zijn economie moet nastreven, dat eveneens de gerechtvaardigde verlangens van het Oostblok worden gehonoreerd. Men houde hierbij in het oog, dat de import van fabrikaten uit het Oostblok, zoals trouwens ook uit de ontwikkelingslanden, voorlopig zeer bescheiden zal blijven in vergelijking met de totale invoer van eindprodukten. Ik kan in dit opzicht de min of meer negatieve gevolgtrekkingen, waartoe R. Vernon (14) komt op basis van zijn overzicht over de perikelen van de handel tussen het Westen en het Oostblok, niet onderschrijven. Voor een diepzinniger beschouwing, leze men het boekje van A. Nove (15), die, na argumenten voor en tegen de handel van het Westen met het Oostblok in economisch zowel als politiek opzicht te hebben overwogen, tot de overtuiging komt, dat er geen andere keus bestaat dan een toenemende interdependentie tussen beide groepen landen.

Perspectief

Reeds eerder heb ik gesteld dat ik de meest-begunstiging, die door westerse industrielanden en de EG eenzijdig aan individuele Oostbloklanden wordt verleend, buitensporig acht, mede gezien de discriminatie van de andere handelspartners die hieraan is verbonden. De laatste zien hun markten in het Westen inkrimpen zonder dat daar concessies van het Oostblok tegenover staan. Wel is het evident, dat het GATT-systeem, dat in hoofdzaak is gebaseerd op „tariff-protected“ markteconomieën, waarin de buitenlandse handel via particuliere kanalen verloopt, niet zonder meer toepasbaar is op het Oostblok (16). De GATT-beginselen, zoals non-discriminatie, reciprociteit (wederzijdse concessies tijdens tariefsonderhandelingen), aanpassing en consultatie kunnen niet zonder meer worden geënt op „target-protected“ centraal geplande economieën, waarin de internationale handel via staatsmonopolies loopt.

Niettemin vormen de ervaringen opgedaan bij de toetreding tot het GATT van Polen (in 1967), van Roemenië (in 1971), van Hongarije (in 1973) en Tsjecho-Slowakije (dat reeds sinds 1948 lid is) een aanwijzing, dat het mogelijk is een ruil tot stand te brengen tussen concessies gebaseerd op tariefverminderingen en concessies in termen van stijging van geplande „targets“. Zo heeft Polen op zich genomen de waarde van zijn invoer uit de GATT-landen jaarlijks met 7% te verhogen (overigens van weinig betekenis omdat deze afspraak in de nominale waarde van de import was uitgedrukt en er dus geen rekening werd gehouden met inflatie en devaluatie van de dollar), terwijl de andere Oostbloklanden hebben toegezegd hun invoer uit de GATT-landen pari passu te laten stijgen met hun totale import. Dit is trouwens gebeurd mede dank zij de reeds genoemde substantiële kredieten, die door het Westen zijn verleend.

Ook de moeilijkheid dat in het Oostblok de bedrijven publiek bezit vormen en hun export en import meestal door staatshandelsmonopolies worden beheerst, is ten dele opgelost door de toegepaste decentralisatie, waarop is geïnsisteerd en waardoor de politieke invloed op de staatshandel is verminderd. Het gevaar van „dumping“ is vermeden door de Oostbloklanden te verbinden om hun exportprijzen aan te passen aan die van het importerende land of aan die van een vergelijkbaar produkt uit een derde land. Overigens verkopen de Oostbloklanden veelal met behulp van exportsubsidies omdat hun valuta's t.o.v. het buitenland overgewaardeerd zijn. Over de naleving van de verplichtingen die het Oostblok op zich heeft genomen, bestaat nog veel onzekerheid, ten dele omdat het GATT weinig aandacht besteedt aan de Oost-Westhandel vanwege de geringe omvang ervan en omdat het onderwerp van marginaal belang is in verhouding tot de totale handelsproblematiek, waarmee het GATT zich bezighoudt. Zo schijnt ook bij de recente Tokio-ronde omtrent handelsliberalisatie vrijwel geen druk op de Oostbloklanden, die tot het GATT behoren, te zijn uitgeoefend om het beginsel der reciprociteit serieus te nemen. M.i. zou men er bij de Sovjetunie, die als voornaamste handelspartner van het Oostblok erop gebrand is zijn handelsbetrekkingen met het Westen uit te breiden, op moeten aandringen dat het lid wordt van het GATT en dat het daarmee tegelijk zijn grenzen wijder openstelt voor de handel met b.v. de ontwikkelingslanden. Men zou eenvoudig kunnen zeggen: wij kunnen u geen meest-begunstiging verlenen aangezien een dergelijk voordeel alleen is voorbehouden aan landen, die zijn aangesloten bij het GATT (17). Vanzelfsprekend dienen de westerse landen en het GATT-secretariaat zich dan te buigen over de vraag hoe de GATT-regels moeten worden aangepast aan economische systemen, waarin de omvang van de buitenlandse handel is gepland. Vermeden moet worden dat voor elk Oostblokland of Aziatisch land dat lid wil worden van het GATT regelingen ad hoc worden gemaakt die naar discriminatie rieken.

Een wat verder liggende doelstelling is het betrekken van het Oostblok bij de activiteiten van het IMF en de Wereldbank. Er zijn wel bezwaren tegen deze organisaties (o.a. het verwijt van discriminatie, ondemocratische besluitvorming enz.), door het Oostblok geuit, maar daarentegen zijn er ook aanwijzingen dat

12) Idem, tabellen 111-70 en 111-71, blz. 283-284.

13) Document TD/249, Manila, 19 april 1979.

14) R. Vernon, *The fragile foundations of East-West trade*, *Foreign Affairs*, no. 5, 1979, blz. 1035-1051.

15) A. Nove, *East-West trade: problems, prospects, issues*, Sage Publications, Beverly Hills Londen, 1978.

16) Zie de studie van M.M. Kostecki, *East-West trade and the GATT-system*, Londen, 1979.

17) Impliciet houdt dit in, dat ik geen waardering kan opbrengen voor de vermenging van politiek en economie, zoals die in de Verenigde Staten wordt bedreven waarbij, tegenover het voordeel van meestbegunstiging, soepelheid in het emigratiebeleid van de wederpartij wordt geëist.

Hongarije (dat het verst heet te zijn gevorderd in zijn aanpassing van het binnenlandse prijsniveau aan het wereldprijsniveau) en Polen lid zouden willen worden om aldus de mogelijkheid van additionele kredieten te verkrijgen. Voor China schijnen overeenkomstige overwegingen te gelden. Waarschijnlijk liggen ook op deze weg tot integratie binnen het economische wereldbestel nog voetangels en klemmen (o.a. de plicht tot het verstrekken van gegevens omtrent economisch en financieel beleid), maar ministers van Financiën en presidenten van centrale banken van het Oostblok zullen, dunkt mij, geen moeite hebben om zich aan te sluiten bij de gehanteerde criteria voor het verschaffen van leningen aan projecten door de Wereldbank en bij de voorwaarden, die door het IMF worden gesteld bij de verlening van diverse vormen van krediet bij betalingsbalanstekorten.

Mijn conclusie is dat het Westen als crediteur, maar vooral als bezitter van de zozeer begeerde trias van kapitaal, kennis en technologie in een goede uitgangspositie verkeert om de aansluiting van het Oostblok bij het GATT, het IMF en de Wereldbank aan de orde te stellen en daarmee de participatie van het Oostblok in het economisch wereldverkeer die blijkbaar ook van die zijde wordt beoogd, te intensiveren. Dat zou dan indirect eveneens kunnen leiden tot een constructievere bijdrage dan tot nog toe door

het Oostblok is geleverd aan de ontwikkelingsproblematiek, t.w. de hulp aan en de handel met de ontwikkelingslanden.

De recente inval van de Sovjetunie in Afghanistan heeft dit beeld uiteraard vertroebeld. Van de kant van de Verenigde Staten is stopzetting van graanleveranties en een verbod op de verkoop van „high-technology” gevolgd. Het embargo op graanverkoop in de VS is ten dele gecompenseerd door leveranties van o.a. Argentinië en Brazilië, maar voor West-Europa en Japan is er gezien hun militaire afhankelijkheid van de VS nauwelijks een alternatief dan het Amerikaanse voorbeeld schoorvoetend te volgen. Schoorvoetend, omdat zij dichterbij de agressor zijn gelegen, hun handel met het Oostblok groter is en het bewustzijn, dat afschrikking („deterrence”) het klimaat voor ontspanning verslechtert, sterker aanwezig is. Helaas lijkt als gevolg van de recente gebeurtenissen een verhoging van de bewapeningsuitgaven in het verschiet te liggen. Een vermeende bedreiging van buitenaf zal wellicht in de Sovjetunie het streven naar zelfvoorziening vergroten en ook de rest van Oost-Europa, dat door deze vooruitzichten overigens met zorg wordt vervuld, nopen om in het gareel van de beschermer te lopen. Het is te hopen dat spoedig de militair-politieke hemel opklaart en de dialoog op het economische vlak kan worden geëntameerd op de wijze zoals hierboven is aangeroerd.

W. Brand